

Ювілеї

Людмила ГЕРУС

ПАМ'ЯТНА ВЧЕНА РАДА ДО 100-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ АНТОНА БУДЗАНА

Про Пам'ятну Вчену раду Інституту народознавства НАН України, яка відбулась з нагоди 100-літнього ювілею мистецтвознавця, етнолога, музейника, священика, званої й глибокошанованої постаті Антона Федоровича Будзана. Складаючи творчий портрет видатного вченого й неординарної особистості, науковці Інституту поділилися враженнями, спогадами від співпраці та спілкування, зробили спробу оцінити його науковий доробок.

Ключові слова: Пам'ятна Вчена рада, Антін Федорович Будзан, 100-літній ювілей, мистецтвознавець, етнолог, музейник, священик.

© Л. ГЕРУС, 2012

6 жовтня 2011 року з нагоди 100-літнього ювілею мистецтвознавця, етнолога, музейника, священика, званої й глибокошанованої постаті Антона Федоровича Будзана в Інституті народознавства НАН України під головуванням академіка НАН України Степана Павлюка відбулася Пам'ятна Вчена рада.

Творче життя Антона Будзана було віддане вивченню українського народного мистецтва, тому ініціатором проведення Пам'ятної Вченої ради виступив відділ народного мистецтва, що був створений 3 квітня 1978 р. як відділ художніх промислів за дієвої підтримки й палкої прихильності вченого.

На Пам'ятній Вченій раді зібралися мистецтвознавці, етнологи, музейники із різних установ, щоб осмислити життєвий та творчий шлях, досягнути спадщину цієї видатної особистості. Були присутні родичі: невістка Оксана, внуки Мар'яна та о. Ростислав, племінники.

Біографічна довідка: Антін Будзан народився 27 серпня 1911 р. в с. Лозівка Збарзького повіту (тепер Підволочиський район Тернопільської обл.) у селянській родині. Початкову освіту отримав у родинному селі і у 1923 р. вступив до Тернопільської української гімназії. В 1930 р., по закінченні 7 класу, заклад було зліквідовано Міністерством віровизнань і освіти Польщі у межах антиукраїнської політики польської влади. У 1932 р. йому вдалося закінчити 8 клас та скласти іспит зрілості у Малій Духовній семінарії. У 1933 р. Антін Будзан склав іспит у державній гімназії у Львові, тоді ж вступив до Греко-Католицької Богословської Академії. Тут читали лекції — митрополит Андрей Шептицький, Йосип Сліпий, доктор Іван Крип'якевич, Михайло Драган, Ярослав Пастернак.

Після успішного закінчення Богословської Академії у 1938 р. згодом був висвячений на священика митрополитом Греко-Католицької Церкви Йосифом Сліпим. Це була знаменна подія в житті Антона Будзана. Проте зі встановленням у 1939 р. радянської влади душпастирська діяльність перейшла у підпілля.

У вересні 1939 р. Антін Будзан розпочав навчання на історичному факультеті Львівського університету, працюючи одночасно лаборантом на кафедрі етнографії і етнології. У 1940-х рр. Антін Будзан брав участь в археологічних розкопках стародавнього Галича під керівництвом Ярослава Пастернака. З початку Другої світової війни, коли після закриття у 1939—1941 рр. знову відродила

свою діяльність Богословська Академія, за пропозицією ректора архієпископа Йосифа Сліпого він працював у музеї Богословської Академії. У 1943 р. Антін Будзан викладав українську мову у Малій Духовній семінарії.

З 1947 р. Антін Будзан навчався на заочному відділенні Інституту живопису, скульптури і архітектури ім. І.Ю. Рєпіна АН СРСР (тепер м. Санкт-Петербург) на факультеті теорії та історії мистецтв, одночасно працюючи в Музеї художньої промисловості у Львові. Успішно закінчив цей мистецький вуз і зосередився на науково-дослідницькій та музейницькій роботі.

У 1951 р. у м. Львові було об'єднано Музей художньої промисловості і Музей етнографії НТШ в Музей етнографії та художнього промислу АН УРСР. Антін Будзан був призначений охоронцем фонду дрібних речей (коштовностей і годинників) та фонду художнього дерева, одночасно досліджував народне будівництво, художнє різьблення та інші види народного мистецтва у відділі мистецтвознавства. У 1959 р. Антін Будзан написав й успішно захистив у Московському університеті ім. М. Ломоносова дисертацію на тему: «Народна різьба по дереву в західних областях України ХІХ—ХХ ст.» на здобуття вченого ступеня кандидата мистецтвознавства, яку високо оцінили відомі світові науковці — доктори мистецтвознавства Віктор Василенко, Михайло Ільїн, Марія Некрасова.

Науковий доробок Антона Будзана складають монографія, каталоги, близько сотні статей у наукових та науково-популярних виданнях, біля 400 одиниць архівних матеріалів, що зберігаються в Інституті народознавства НАН України.

Помер Антін Будзан 6 жовтня 1982 року. Похований на Янівському цвинтарі у Львові.

Вчені — Раїса Захарчук-Чугай, Роман Кирчів, Микола Моздир, Михайло Станкевич, Олена Никорак, Тамара Косміна, о. Тарас Бублик, Ольга Остапик, котрі особисто знали й працювали з Антоном Федоровичем Будзаном, складаючи творчий портрет видатного вченого й неординарної особистості, поділилися враженнями, спогадами від співпраці та спілкування, зробили спробу оцінити його науковий доробок.

Із виступу доктора мистецтвознавства, професора **Раїси Захарчук-Чугай**: «В усій багатогранній

Антін Будзан. 1970-ті рр.

науково-дослідницькій, душпастирській діяльності Антона Будзана відчутна посвята Богом — віддано працювати на ниві збереження і розвитку духовно-мистецької спадщини українського народу. Він любив український народ. Любив рідну Україну, молився Богу за неї.

Антін Федорович Будзан був одним із тих науковців, котрі працювали над новими напрямками в мистецтвознавчій дослідницькій роботі. Особливу цінність має його досвід у справі музеєзнавства — дослідження історії музеїв в Україні, питання комплектування фондів збірок, їх реставрація, каталогізація, виставкова робота. Він розробляв схеми записів у головні інвентарні та відділові книги, експлікації, етикетки, підготовки матеріалів для каталогів. З позицій свого досвіду докладав зусиль, щоб у виставкових залах були представлені найцінніші твори декоративного мистецтва різних історичних епох та усіх регіонів України.

Принциповим напрямком наукової праці Антона Будзана був збір польових матеріалів, зокрема під час численних експедицій у різні регіони України. Особливу увагу він приділяв вивченню творчості майстрів з численних сіл, присілків, хуторів України. Антін Будзан разом з Павлом Жолтовським поставили завдання після кожної експедиції, а їх проходило щорічно по дві-три, робити виставки привезених творів народного мистецтва в актовій залі. Музейні працівники оглядали і давали їм професій-

Експозиція наукових праць Антона Будзана. Львів, 2011 р.
Фото О. І. Никорак

ну оцінку. Робота в експедиціях під керівництвом Антона Будзана була своєрідною школою.

Вчений вперше у мистецтвознавчій науці видав окрему унікальну працю «Різьба по дереву в західних областях України» (К., 1960. — 107 с., 104 іл.). У книзі Антін Будзан проаналізував творчість майстрів іконописних цехів XVII—XVIII ст., висвітлив діяльність цехів та артілей XIX—XX ст., зокрема, артілі ім. Лесі Українки (Львів), «Гуцульщина» (Косів), де працювали різьбярі, котрі виготовляли дерев'яні вироби, високо оцінені як в Україні, так і в усьому світі. У книзі подано аналіз технік декорування дерев'яних виробів культового, святкового, побутового, подарункового призначення. Особливо цінними, гідними подиву є зібрані Антоном Будзаном у книзі відомості про творчість будівельників, меблярів, столярів, токарів, ложкарів, майстрів виготовлення забавок, музичних інструментів, трембіт та ін. Зокрема названо 290 прізвищ майстрів, зазначено місце їх праці, назви місцевостей походження, застосування ними певних технік декорування. Високо показовий професійний рівень цього дослідження має важливе значення як у сьогоденні, так і в подальшій справі збереження мистецьких традицій, пам'яті про кращих різьбярів, їх творчі здобутки, як основу розвитку українського художнього деревообробництва.

Кінець 1960—1980-ті рр. можна назвати часом розквіту народних художніх промислів в Україні. Антін Будзан робив усе можливе, щоб підтримувати майстрів, котрі працювали у різних за організаційними формами підприємствах, зокрема в осередках: Яворів, Миколаїв, Турка на Львівщині,

Косів, Коломия на Івано-Франківщині тощо. Систематично організовував виставки робіт народних майстрів та окремих підприємств України, які супроводжувалися тематичними конференціями та обміном думками. Вагомою була його діяльність у складі Художньої ради по народному мистецтву Львівської спілки художників України.

У 1980-х рр. у мене виникла смілива ідея зібрати матеріали про різні підприємства народних художніх промислів усіх двадцяти п'яти областей України, яке зреалізувалося у Довіднику «Народні художні промисли УРСР». Я глибоко вдячна науковим працівникам відділу народного мистецтва за їх працю по дослідженню народних художніх промислів: Олені Никорак, Галині Стельмашук, Михайлу Станкевичу, Юрію Лащуку, Антону Будзану, Олегу Кошовому, Софії Боньковській, Тетяні Чаговець, Оресту Голубцю, Ганні Горинь, Петру Дацуно, Ганні Савчук, Любові Слободян. Завдяки їх зусиллям були зібрані й зафіксовані у Довіднику дані про основні осередки українських народних художніх промислів: подано відомості про історію виникнення і розвиток підприємств народних художніх промислів, художньо-стильові особливості їх продукції, асортимент та інше. Цей довідник — своєрідна книга пам'яті про народні художні промисли в Україні, котрих, на жаль, сьогодні вже немає. Довідник про народні художні промисли — це продовження науково-методологічних напрямків дослідження народного декоративного мистецтва Антона Будзана, здійснення його прагнення всебічного дослідження мистецтва українського народу.

Антон Федорович Будзана поважали колеги, брали приклад з нього, прислухалися до його порад як у щоденній натхненній дослідницькій та музейній праці, так і в побутовому домашньому житті. Дивувало його вміння приділяти усім належну увагу, допомагати морально й фінансово від профспілки Інституту, головою якої часто обирав його колектив. Це була сердечно добра людина. В родині турботливий чоловік відомого етнографа Катерини Матейко, батько, дідусь. Він ласкаво говорив про сина Зиновія, гордився племінниками, яким допомагав у навчанні, внуками Мар'яною та Ростиславом. Нашу робочу кімнату в Інституті називали «Запоріжжям». Антін Будзан, радіючи з цієї назви, говорив, що у

цій кімнаті працюють дослідники-вболівальники за долю народного мистецтва. У робочій кімнаті, де працював Антін Будзан, висить його фотопортрет. Нинішнє покоління наукових працівників відділу народного мистецтва на чолі із завідувачем Людмилою Герус бережуть пам'ять про Антона Будзана.

Вважаю, що особистість Антона Федоровича Будзана, його подвижницька праця, внесок у вивчення питань історії, теорії народного декоративного мистецтва заслуговує на окреме монографічне дослідження.

Із виступу молодшого наукового співробітника Інституту історії церкви Українського католицького університету **о. Тарас Бублика**: «У «Світільнику істини» — книзі про Богословську Академію — можна знайти згадку про діяльність Антона Будзана в Семінарії, а саме, що 29 листопада 1936 р. він виголосив промову на академії, присвяченій св. свщмч. Йосафату Кунцевичу .

Після закінчення духовного закладу Антін Будзан працював у комісії, яка займалася дослідженням явища стигматизації (стигмати — рани на тілі людини, які свідчать про її співучасть у стражданнях Христа. — Л. Г.). Комісію очолював гімназійний професор о. Гавриїл Костельник. У статті для «Світільника істини» (частина 3) професор Богословської Академії Костянтин Чехович згадав про працю Антона Будзана зі стигматиком Степаном Навроцьким, якого він зі своїм товаришем, також випускником Богословської Академії, Богданом Казимириєм забрали із Залукви (коло Галича) до Львова для кращого дослідження церковною ієрархією цього явища.

На початку Другої світової війни, коли знову відродила свою діяльність Богословська Академія (у 1939–1941 рр. вона не працювала), Антін Будзан прийняв пропозицію о. ректора Йосифа Сліпого (на той час уже архієпископа) попрацювати в музеї Богословської Академії (заснований 1932 року).

У 1943 р. Антін Будзан розпочав свою працю як викладач української мови в Малій Духовній семінарії і на тій посаді почав підготовку до своїх ієрейських свячень. Так, у жовтні 1944 р. він подав необхідні документи — в його особистій справі є такі: «Кваліфікаційна табеля питомця Духовної семінарії», свідоцтво вінчання, свідоцтво про подружжя (присяга про християнське співжиття в подружжю),

Антін Будзан (другий справа) серед семінаристів. Львів, 1938 р.

Антін Будзан з Федором Шкрібляком під час конференції. Косів Івано-Франківської обл. З архіву А.Ф. Будзана

автобіографії Антона і дружини Катерини, т. зв. квестіонари (запитники біографічного характеру), заява відмовляння спільних молитов — до Митрополитичого ординаріату. Однак 1 листопада помер митрополит Андрей Шептицький і свячення Антону Будзану уділив вже новий Предстоятель Греко-Католицької Церкви — митрополит Йосиф Сліпий 11 грудня 1944 року. Саме у цей час у Москві вирішувалася доля цілої Церкви, оскільки тривали переговори між греко-католицькою делегацією і радянським урядом. Проте більшовики прагнули такими кроками лише затягнути час з огляду на продовження війни з Німеччиною. І вже в березні 1945 р. був готовий план по знищенню ГКЦ, який отримав резолюцію від самого «тов. Сталіна». Немаловажна роль у цьому проекті була відведена і колишньому наставникові та співпрацівникові о. Антона — о. Г. Костельникові, який і очолював т. зв. «Ініціативну групу по возз'єднанню Греко-Католицької

Антін Будзан з родиною Ставицьких. Київ, 1960 р. З архіву А.Ф. Будзана

Церкви з Руською Православною Церквою». Вже 11 квітня 1945 р. були заарештовані греко-католицькі єпископи разом з митрополитом Йосифом. У той час о. Антін намагався пристосуватися до «нових» умов існування, однозначно відкидаючи пропозиції приєднатися до «ініціативників». Доказом такого ставлення о. Будзана було те, що він підписав лист львівських священників на чолі з архимандритом Климентієм Шептицьким (61 священник) до В. Молотова з проханням відпустити на волю греко-католицьких єпископів і митрополита, а також із осудом і цілковитою несподіванкою діяльності «Ініціативної групи». Однак цей лист не приніс відповідного ефекту, а навпаки: чимало священників, які його підписали, було піддано репресіям. Отцю Антону вдалося їх уникнути, але, на жаль, він не зміг надалі працювати як священник. З огляду на початок ліквідаційних заходів з боку радянської влади нововисвячений ієрей не отримав жодної парафії і тим самим це його врятувало від переслідувань. Тому він повернувся до другого свого життєвого покликання і захоплення — етнографічної справи.

Внаслідок Львівського псевдособору 1946 р. ГКЦ ліквідували і багатьох священників, які відмовилися від «возз'єднання» з РПЦ, заарештували і засудили на довголітні тюремні терміни або змусили приховувати своє священниче минуле, працюючи на світських посадах.

Слід зауважити, що через наукову зайнятість Антін Будзан не міг брати активної участі в душпастирській діяльності ГКЦ в підпіллі. Однак, як згадувала його дружина, він щодня зранку відправляв Св. Літургію, підтримував зв'язки з іншими священниками,

зокрема з підпілляним душпастирем о. Юрієм Пашківським (1905—1992), якому допоміг влаштуватися фотографом до музею етнографії. Про о. Антона згадував випускник Богословської Академії Володимир Мороз (в 1939—1945 рр. в'язень радянських таборів на Печорі, Комі АРСР; до 1958 р. перебував там на засланні). Саме йому митрополит Сліпий в 1951 р., перебуваючи в лазареті в поселенні Косью в Комі АРСР, передав свої листи і доручив переслати до Львова. В. Мороз, перебуваючи проїздом у Львові, віддав митрополічі листи о. Будзану, як найближчому товаришеві, для подальшої передачі (чи сестрам-монахиням, чи навіть закордон).

Доля о. Антона Будзана є яскравим прикладом людини, якій довелося жити в умовах кількох політичних режимів — польського, німецького та радянського. Прагнучи здобути гімназійну освіту, він зазнав утисків від польської влади. У радянський час він мусів приховувати, навіть від найрідніших і найближчих, інформацію про те, що він священник. Однак, незважаючи на всі невдачі і можливо нереалізовані стремління, його можна вважати яскравим представником благодатного часу двох «великих мужів» Греко-Католицької Церкви — митрополита Андрея Шептицького та патріарха Йосифа Сліпого. Саме о. Антін у своїй діяльності як науковець втілює ті прагнення засновників Богословської Академії, які бачили у цьому навчальному закладі не лише духовну, але й наукову інституцію».

Із виступу доктора мистецтвознавства **Олени Никорак**: «Антін Будзан — відомий учений-мистецтвознавець, музейник, священник, учитель, неординарна особистість, сповнена духовного багатства, благородства, інтелігентності й національної гідності. Любов до народної культури прищеплена була Антону Будзану змалку. Вдома привчали його до різних ремесел. Зокрема відомо, що у батьківській хаті стояв ткацький верстат і 1937 р. майбутній священник і вчений взявся переймати килимарство від місцевого майстра, родича по мамі Дмитра Кравчука (килим тогочасної роботи Антона Будзана зберігається в МЕХП). Навчаючись у Львівському університеті Яна Казимира, Антін Федорович збирав у рідному селі Лозівка фольклорні та етнографічні матеріали. На основі цих польових досліджень він написав і 1939 р. захистив магістерську працю з етнології.

У студентські роки під час археологічних розкопок стародавнього Галича під керівництвом професора Ярослава Пастернака (липень 1940 р.) саме Антону Будзану пощастило знайти у Крилосі унікальну давньоруську пам'ятку — золотий колт.

Багатогранні здібності Антона Будзана до музейницької та наукової праці найбільше повно розкрилися під час праці у Музеї етнографії та художнього промислу.

Втілювати свої ідеї Антону Будзану випало у складний час протиріч та протистоянь — час репресій і переслідувань національно-свідомої частини українського народу. Антін Будзан та його дружина Катерина Матейко були сповнені страху і невпевненості в завтрашньому дні й, зокрема, через те, що у період гонінь й переслідувань мав мужність та відвагу зберегти відданість катакомбній греко-католицькій церкві. Через їхню оселю здійснювалося листування Йосипа Сліпого з галичанами.

У той час було заарештовано працівницю музею, відому поетесу Ольгу Дучимінську. Систематично надходили звістки про арешти далеких знайомих і близьких друзів. Неодноразово під час нічних арештів сусідів сім'я Будзанів завмирала від страху, прислухаючись до шуму на вулиці та сходовій клітці. Одного разу вночі таки забрав «чорний ворон» сусідів, родину Наталії Попович — землячки і приятельки Антона Будзана. На схилі літ Катерина Іванівна Матейко довірливо розповідала, що в їхній квартирі довго стояли спаковані наплічники зі сухарями та найнеобхіднішими речами. Вони перебували в постійній тривозі, страху та очікуванні вивозу до Сибіру чи інших теренів колишнього СРСР. На щастя, ця гірка чаша їх оминула. Та пережите не пройшло безслідно й наклало відбиток на характері всієї родини. Вони вели замкнутий спосіб життя, були гранично обережними в спілкуванні з малознайомими людьми, боялися підступних провокацій. Однак, незважаючи ні на що і всупереч несприятливим обставинам, їхня сім'я, як і багато інших, поза роботою жила багатим релігійним і суспільно-політичним життям, повним тривог і конспірацій. Тут на певний час діставали притулок «політично неблагонадійні». Зокрема, щирі та дружні стосунки були в них із Надією Суровцевою — відомою дослідницею, літератором і політв'язнем. Після повернення із заслання вона певний час пра-

Антін Будзан з респондентом під час експедиції. Старосамбірський р-н Львівської обл., 1971 р. З архіву А.Ф. Будзана

цювала в Уманському краєзнавчому музеї. Саме завдяки Антонові Будзану і Катерині Матейко та за допомоги Миколи Моздира фонди Музею етнографії й художнього промислу поповнилися колекцією унікальних слобожанських писанок, гобеленом М. Жука та килимами XVIII ст. з її колекції.

Антін Федорович щиро вболівав за поповнення фондів музею новими експонатами. Наполегливо вишукував їх під час експедицій, відряджень і приватних поїздок. Наприклад, в одній із експедицій на Тернопільщину (с. Колодрібка) завдяки чималим зусиллям і неабиякій винахідливості, а почасти доброті, щирості та вмінню переконувати, лише Антонові Будзану вдалося вмовити господиню продати для музею давню ікону «Різдво Христове». Завдяки подвижницькій праці Антона Будзан та його колег Павла Жолтовського, Данила Фіголя, Романа Герасимчука, Володимира Рожанківського, Катерини Матейко, Савини Сидорович, Лідії Сухої фондові збірки музею були суттєво укомплектовані творами високої мистецької цінності. Вони послужили основою для наукових студій багатьох дослідників.

Чимало інтелектуальних зусиль і педагогічного такту приклав учений вихованню молоді. Володів Антін Федорович особливим даром уважно і вдумливо читати тексти статей чи розділи колективних праць молодих дослідників та старших колег. Він був дуже вимогливим, строгим, але надзвичайно доброзичливо й тактовно робив зауваження, які влучно й переконливо обґрунтовував. Умів ненав'язливо скерувати думки в потрібний напрямок, підняти настрій і заохотити до вдосконалення нау-

Антін Будзан та Олександр Ляшенко під час експедиції Старосамбірський р-н Львівської обл., 1971 р. З архіву А.Ф. Будзана

кових напрацювань, спонукав до творчих пошуків. Однак найбільше цінував дослідження, які базувалися на значному польовому матеріалі. Він особливо наголошував на важливості польових досліджень та наявності оригінального матеріалу, «...а теоретики пізніше знайдуться...». Антін Федорович захоплювався до збору фактичних відомостей, казав, що «треба спішитися зафіксувати все, що стосується тієї чи іншої теми, поки є ще старші люди — носії традиції. Вони достеменно пам'ятають те, чого вже не будуть знати молоді — їхні нащадки». Антін Федорович спрямовував молодих дослідників опанувати маловивчені та недосліджені теми, брав активну участь у виборі та формулюванні теми досліджень — монографій та дисертацій. Саме за наполяганням і з благословення Антона Будзана та Катерини Матейко я стала займатися дослідженням народного ткацтва.

Антін Будзан багато зробив для відродження традиційних осередків народних художніх промислів. Зокрема, він чимало зусиль приклав для налагодження виробництва ліжників і килимів на Бойківщині (Сколівська фабрика сувенірно-художніх виробів), кераміки — на Миколаївщині Гавареччині, виготовлення народних іграшок на Яворівщині тощо. Одним із перших порушив питання мистецької цін-

ності сувенірних виробів, які виготовляли тоді в Україні, що залишається актуальним дотепер.

Учений підтримував тісні творчі зв'язки з народними майстрами та художниками з різних центрів України: Косова (Володимир Гуз, Микола Тимків, Володимир Стринадюк), Космача (Микита Семчук, Андрій Івасюк, Ганна Вінтоняк), Яворова (Йосип Станько), Брустурів (Володимир і Василь Ванджураки), зі Львова (Василь Цимбал, брати Михайло, Іван, Павло та Василь Одрехівські), які займалися різьбленням, інтарсією, випалюванням, керамікою, ткацтвом, вишивкою, бісероплетінням, плетінням з лози, рогами та інших природних матеріалів.

Спогади про Антона Будзана постають переді мною дуже виразно, вони зігріті якимось особливим теплом й осяяні світлом. Статечний на вигляд, з проникливим глибоким поглядом, стриманий у поведінці й небагатослівний у спілкуванні. За тією зовнішньою суворістю та сильною волею таїлася непомітна з першого погляду ніжність, ліричність і готовність взяти під свою опіку. З перших днів праці в науковій установі я відразу відчула дієву підтримку та зворушливу батьківську турботу Антона Федоровича.

Мені пощастило працювати поряд з такою людиною — людиною великої душі й досконалості. Саме він перший докладно розповів про своєрідність наукової та музейної праці, виявив бажання познайомити мене з експозицією музею, якою пишався і у побудові якої безпосередньо брав участь. Допоміг освоїти специфіку екскурсів, що в той час входило до обов'язків як початкуючих, так і поважних наукових працівників.

За мудрі поради, щирі допомоги та підтримку Антонові Будзану сердечно вдячні ті учні, на кого він покладав надії, у кого вірив, ким опікувався і від кого сподівався наукових і творчих здобутків. Ми його пам'ятаємо, згадуємо, шануємо і поважаємо».

Із виступу доктора філологічних наук, професора, член-кореспондента АПН України **Романа Кирчіва**: «Антін Будзан яскраво проявив себе у редакційній діяльності. Особливо, коли в нашій установі розгорнулася робота над створенням колективних історико-етнографічних монографій «Бойківщина», «Гуцульщина». Оскільки мені довелося виконувати значний обсяг науково-редакційних обов'язків щодо компонування планів-проектів цих праць, а відтак і

зведення в певне ціле їхнього тексту, я досить часто звертався до Антона Федоровича за порадою, висношенням, уточненням певних моментів викладу різних авторів. Він ніколи не відмовлявся від допомоги і ми разом шукали прийняттого вирішення таких робочих моментів. З цього приводу повинен зазначити, що, крім авторських частин у цих монографіях за підписом Антона Будзана, йому належить і чималий внесок щодо удосконалення інших розділів і підрозділів цих праць.

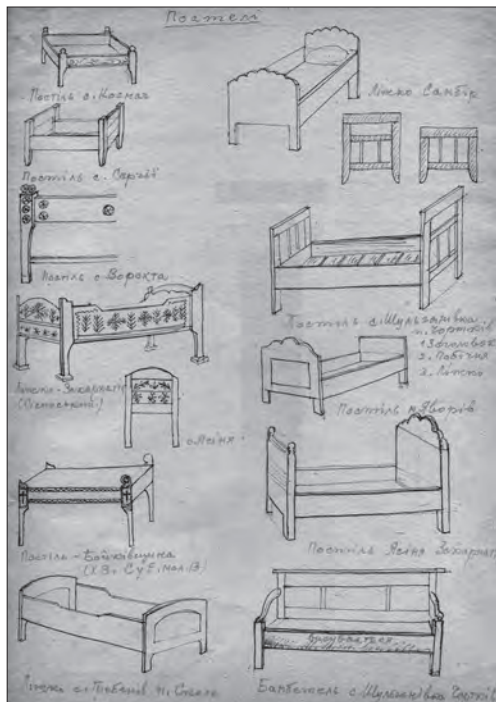
Запам'яталося якесь особливо тепле і зворушливе для мене привітання Катерини Матейко і Антона Будзана з нагоди мого захисту докторської дисертації у 1980 р. Тоді вони подарували мені відому книжку Філарета Колесси «Українська усна словесність» (Львів, 1938). У моїй домашній бібліотеці вона особливим способом насичує спогад про це високо духовне і миле подружжя українських науковців, справжніх інтелігентів».

Кандидат історичних наук **Тамара Косміна** висвітлила маловідому сторінку наукової діяльності Антона Будзана — участь у підготовці «Регіонального історико-етнографічного атласу України, Молдавії та Білорусії»: «Нагальна необхідність зустрічі у зв'язку з роботою над фундаментальною темою «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Молдавії та Білорусії» подарувала мені перше знайомство як з Львовом, так і з його науковим середовищем. Мета мого приїзду полягала в узгодженні складених львівською групою вчених — Павлом Жолтовським, Антоном Будзаном, Володимиром Любченком карт по народному житлу західних областей України з картами по народному житлу східних областей України, поданими київською групою, та з матеріалами по народному житлу інших представлених в «Регіональному Атласі» народів. Під час нашої копіткої та довготривалої роботи мене дивувала не лише всебічна фахова обізнаність Антона Федоровича з архітектурно-конструктивними тонкощами західноукраїнського житла (адже він не був архітектором), а найбільше його відповідальна патріотично-громадянська позиція щодо висвітлення цього виду матеріальної культури українців в «Регіональному Атласі». Його конкретні пропозиції не вкладалися в межі сюжетів, запропонованих у «Програмі» до «Регіонального Атласу». Рефреном звучала думка Антона Федоровича про першочергову

Антін Будзан з респондентом під час експедиції. Мостиський р-н Львівської обл. З архіву А.Ф. Будзана

необхідність підготувати спочатку «Національний Атлас» по народному житлу українців, а далі на його основі готувати різного роду порівняльні міжнародні «Атласи» — регіональні, європейські і т. п., у яких першорядними ставали спільні міжнародні ознаки, а яскраво національні значно нейтралізувалися. Свої пропозиції Антон Федорович висловлював дуже тактично, аргументуючи втрати, яких зазнає українська культура, якщо не стати на шлях підготовки та видання «Національного Атласу». Як високоосвічений фаховий дослідник з багаторічним стажем польової експедиційної роботи він справедливо стверджував, що з часом стрімко зникає, а найближчим часом і зовсім зникне можливість збирання польових експедиційних матеріалів (традиційне житло зникає зовсім, або його перебудовують до невпізнання), відходять у небуття літні інформатори, молоді науковці віддають перевагу новітнім темам та новітнім формам дослідження. Це почуття відповідальності перед наступними поколіннями зберегти, зафіксувавши у достойному цих пам'яток виданні у формі «Національного Атласу» наповнило і мене. Ідею Антона Федоровича підтримав і Павло Миколайович Жолтовський. Але її реалізація вимагала значних зусиль та часу. Треба було не лише переглянути та відкоригувати вже готовий об'ємний матеріал, а й зібрати значну кількість нової інформації (поглибити аналіз архівних та друкованих джерел й зібрати з ряду регіонів новий польових матеріалів). На основі аналізу всього масиву інформації деталізувати етнорегіональну варіативність такого феномену традиційної української культури як на-

Замальовки ліжок. З архіву А.Ф. Будзана

Замальовки колисок. З архіву А.Ф. Будзана

родне житло. На реалізацію ідеї Антона Федоровича пішло понад 30 років — і лише у 2011 році Вченою радою Інституту народознавства НАН України «Національний історико-етнографічний атлас України. Народне житло» був рекомендований до друку. Так моя плідна співпраця з Антоном Федоровичем докорінно змінила характер цього фундаментального видання.

Одночасно з плановою темою по «Регіональному Атласу» я працювала над дисертаційною темою «Історико-етнографічне дослідження народного житла Поділля», знайомство з польською літературою, особливо з роботами Йозефа Гаєка — фундатора «Польського етнографічного атласу» та автора монографії по житлу західного Поділля, мені було конче необхідно. У моєму науковому становленні дослідника-етнографа я значною мірою завдячую Антону Федоровичу і Катерині Іванівні, які, допомогли познайомитися з працями європейських учених та сприяли формуванню національної самосвідомості і патріотичної відповідальності за долю української культури. З усією відповідальністю до їх пам'яті я намагаюся, слідувати кредо Антона Федоровича Будзана — ніколи не зраджувати культуру народу, на землі якого живу, відповідально-патріотично ставитися до висвітлення української

культури, збагачувати скарбницю світової культури її оригінальними надбаннями».

«Значну частину роботи науковців, — акцентував кандидат мистецтвознавства **Микола Моздир**, — складало екскурсивне. Антін Федорович Будзан з однаковою увагою ставився до кожної з груп екскурсантів: учнів, студентів, військових ... Безпомилково, як мені видавалось, визначав їх здатність розуміти його інформацію про справжню історичну, мистецьку цінність, неповторність того чи іншого артефакту, явища. Переконаливо, аргументовано, а, найголовніше, зрозуміло для конкретної групи слухачів наголошував на їх характерних рисах. Суто наукові, професійні дефініції при потребі влучно замінював образним їх розкриттям, часто вдаючись до синонімів. І все це неквапливою, гарною літературною мовою. Я звернув увагу на те, що, досконало володіючи необхідними знаннями щодо всієї музейної експозиції, він довше затримувався біля вітрин з різьбленими дерев'яними предметами. Причину цього зрозумів лише тоді, коли прочитав його монографію «Різьба по дереву в західних областях України», що вийшла у світ в цьому ж 1960 році. Ця праця увійшла у скарбницю українського мистецтвознавства не тільки як перше ґрунтовне дослідження такого художнього явища, яким є різьбярство, але і як така,

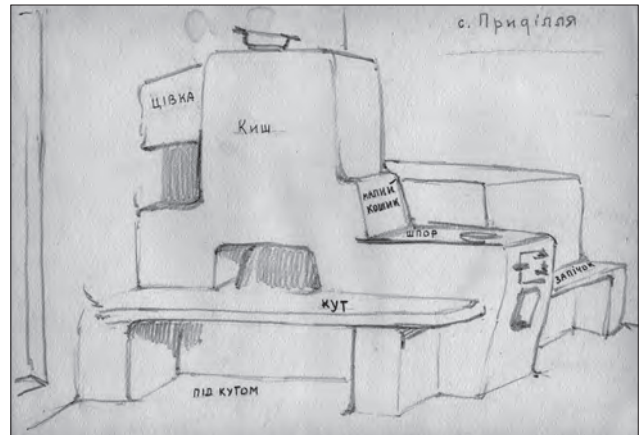
що до сьогодні є базовою методологічною основою в мистецтвознавстві. Те, що в цій монографії увага автора сконцентрована лише на народній різьбі побутового характеру, що поза нею залишилось народне різьбярство сакральної сфери, — це не упущення автора, а було обумовлене ідеологічними умовами тодішнього тоталітарного режиму — адже Антін Федорович був ґрунтовно обізнаний в ділянці сакральної народної різьби.

Я в цьому переконався, коли працював над монографією про українську дерев'яну народну скульптуру. Тоді мені знадобилися його допомога, консультації, поради, зокрема, надані ним місця знаходження окремих конкретних артефактів — фігурних зображень святих та навіть, в окремих випадках, їх авторів.

Антін Федорович володів значною базою даних не тільки про українське народне мистецтво, щедро ділився інформацією з колегами. Коло його наукових зацікавлень було значно ширше. Свідченням цього можуть бути написані розділи про декоративні вироби з дерева на землях України від найдавніших часів до ХХ ст. в «Нарисах історії українського декоративного мистецтва» (під ред. Я. Запаска), що вийшли в світ 1964 р. Фахівці їх цінують не лише за великий обсяг фактологічного матеріалу, але й за високу професійну, прецезійно зроблену мистецтвознавчу інтерпретацію.

Він був вимогливим до себе, готуючи до друку праці, виступи на різного рівня наукових конференціях, вчених рада, та й просто засіданнях відділу. Це була також допомога молодшим як потрібно ставитися до професії, формулювати та доносити до слухача свої думки. Був вимогливим, навіть прискіпливим у фіксуванні польового матеріалу, потрібному не йому, а комусь з його колег».

Співробітник архіву Інституту народознавства НАН України **Ольга Остапик** підготувала огляд архівних матеріалів Антона Будзана: «Працюючи над темою «Народне будівництво» Антін Будзан» зібрав й ретельно опрацював польові матеріали — фото на планшетках із планами будівель та детальними описами. В архіві також зберігаються рукописи про будівництво Бойківщини, Гуцульщини, Поділля, Полісся. Значну частину рукописів складають статті про народне мистецтво: «Українські народні скрині», «Яворівська народ-

Малюнок печі. З архіву А.Ф. Будзана

на іграшка», «Килимарство Коростенщини», «Ложкарство в Нагуєвичах» тощо».

Окремі матеріали з архіву Антона Будзана були підготовлені науковим співробітником відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАНУ кандидатом мистецтвознавства **Олегом Болюком** й виставлені в залі, де проходила Пам'ятна Вчена рада. Тут також можна було оглянути особисті речі Антона Будзана, які зберігає родина.

Завідувач бібліотекою, молодший науковий співробітник Інституту народознавства **Віра Яблонська** заекспонувала друковані праці вченого, а також уклала бібліографічний покажчик.

Доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент АМ України **Михайло Станкевич** розкрив значимість наукового доробку Антона Будзана: «З середини 50-х років Антін Будзан виступає як самостійний і самобутній вчений. З цього часу чітко окреслюється коло його головних наукових інтересів. Це, насамперед, народна різьба по дереву в західних областях України. Наукове дослідження на цю тему Антона Будзана з'явилося 1954 р. в журналі «Советская этнография». Це був скорочений варіант його дипломної роботи, захищеної в Інституті живопису, скульптури й архітектури імені Іллі Рєпіна Академії мистецтв СРСР рік тому.

1956 р. побачила світ надзвичайно цінна колективна праця «Довідник по фондах Українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР», Вип. 1. яка подає відомості про збірки творів народного мистецтва, зокрема, різьби по дереву, кераміки, виробів з металу, іграшки, музичних інструментів і дерев'яного посуду (передбачалися й наступні випуски по інших збірках,

Співробітники Інституту народознавства НАНУ Романа Дутка, Оксана Тріска, Людмила Герус, онук о. Ростислав Будзан, племінник Богдан Будзан і етнолог Таїсія Гонтар на могилі Антона Будзана і його родини. Львів, 2011 р. Фото О.І. Никорак

однак цього зробити не вдалося). Антін Будзан, який написав розділ про фонд різьби, дотримувався вимог довідкового жанру: інформацію загального історичного характеру він логічно доповнив поділом усіх творів за хронологічними, територіальними та функціональними принципами. І хоч згодом запропонований розподіл удосконалювався, перші кроки до типології були зроблені.

Того ж року вийшов збірник «Матеріали з етнографії та художнього промислу», Вип. 2 (1956), який розпочинається статтею Антона Будзана про артіль «Гуцульщина» в Косові. Автор висвітлює історію заснування і етапи розвитку підприємства, технологію виробництва, відзначає провідних майстрів, твори, виставки.

У 1960-му р., за рік після захисту дисертації, виходить друком його монографія «Різьба по дереву в західних областях України».

Майже водночас із монографією з'явився і великого формату альбом «Різьба по дереву. Роботи різьбярів Юри, Василя та Миколи Шкрібляків» в якому атрибутовані раніше не відомі твори родини яворівських майстрів.

Наприкінці 1950-х на початку 1960-х рр. Антін Будзан брав участь у кількох важливих наукових проектах: підготував 15 статей про визначних різьбярів Гуцульщини та осередки різьблення до «Української радянської енциклопедії»; написав вступну статтю до альбому «Українське народне мистецтво. Т. 3. Різьблення та художній метал» (у співавторстві), а також два нариси до колективної монографії

«Красу в побут трудящих» (1963). Однак до найбільших досягнень ученого треба віднести наукову статтю про найдавніші джерела художньої обробки дерева в Україні (V ст. до н. е. — XII ст. н. е.). Висвітлюється поширення різноманітних виробів з дерева в побуті скіфів, застосування дерев'яних різьблених саркофагів, що походять з античних міст Північного Причорномор'я, а також ужиткові предмети з дерева часів ранніх слов'ян і Київської Русі.

У кінці 1960-х рр., після підготовлених узагальнюючих параграфів до «Нарисів з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» (1969), розділу до «Історії українського мистецтва», Т. 3. (1968) та енциклопедичних статей про майстрів різьблення (27 осіб) до «Словника художників України» (1973), науковий інтерес до художнього дерева в Антона Будзана, здається, вичерпується. Натомість вченого захоплюють ширші перспективи, він звертається до нових актуальних тем: «Українська кераміка за 50 років», Сучасний сувенір, «Художні вироби бісеру», «Народна кераміка з Миколаєва над Дністром» та ін. Він перший вніс ідею дослідження сувенірів і прикрас з бісеру. Через чотири роки з'явилася книжка Бориса Бутника-Сіверського «Український радянський сувенір», в якій автор навіть не згадує працю Антона Будзана. Ім'я дослідника Антона Будзана не зазначалась і у наступних публікаціях на цю тему.

Антін Будзан був уважним, вимогливим і доброзичливим критиком сучасного декоративно-прикладного мистецтва та рецензентом наукових праць. У його критичних виступах і рецензіях постійно відчувалася чітка позиція історика, музейника та джерелознавця — людини з широкими інтересами, що орієнтує свої міркування на «перспективу часу». Він наочно показував не лише вдалі знахідки, а й прорахунки авторів і співробітники завжди високо цінили його обґрунтовані й влучні зауваження, часто самі зверталися за якоюсь порадою.

Опубліковані праці Антона Будзана — монографія і колективні праці, альбоми і статті — налічує близько сотні назв. Всі вони проникнуті палкою любов'ю до українського народного мистецтва, справжньою гордістю за народні таланти. Він прискіпливо і скрупульозно аналізує окремі твори, говорить про їх функціональну і смислову роль, визначає їхні локальні художні особливості, але при цьому не втрачає загального погляду на закономірності

розвитку того чи іншого виду мистецтва в його історичному русі й протиріччях. Крім історичного методу дослідження він добре володів і комплексними прийомами, спираючись на суміжні науки, особливо етнографію, фольклористику та археологію».

Наукова спадщина Антона Федоровича Будзана — є цінним внеском в українське мистецтвознавство, важливим орієнтиром для сучасних дослідників».

Ludmyla Gerus

MEMORIAL SESSION OF SCIENTIFIC BOARD IN ANTIN BUDZAN'S 100 BIRTH JUBILEE

About Memorial Session by Scientific Board of the Ethnology Institute, NANU that took place in honor of Antin Budzan's — widely-known and highly-esteemed art scholar, ethnologist, museum researcher — 100th jubilee of birth. Compiling a creative portrait of eminent scholar and unordinary person the scientists of Institute have presented the audience their impressions and recollections on collaboration as well as

communication with A. Budzan; they also have made an attempt to appraise his scientific achievements.

Keywords: Memorial session, Scientific Board, Antin Fedorovych Budzan, centennial jubilee, art scholar, ethnologist, museum researcher, priest.

Людмила Герус

ПАМ'ЯТНИЙ УЧЕНИЙ СОВЕТ В ЧЕСТЬ СТОЛЕТИЯ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ АНТОНА БУДЗАНА

Про Памятный Ученый совет Института народоведения НАН Украины, посвященный 100-летию юбилею искусствоведа, этнолога, музейника, священника, известной и высокочтимой личности — Антона Федоровича Будзана. Складывая творческий портрет известного ученого и незаурядной личности, ученые Института поделились своими впечатлениями, воспоминаниями о сотрудничестве и общении с А.Ф. Будзаном, сделали попытку оценить его научные достижения.

Ключевые слова: Памятный Ученый совет, Антон Федорович Будзан, 100-летний юбилей, искусствовед, этнолог, музейник, священник.